

laatstgenoemde punt, namelijk dat van het overleg tusschen staat en kerk, geen *imperatief* voorschrift op te nemen.

Uit het genoemde blijkt duidelijk, dat de reactie in ons land toeneemt tegen de gelijkstelling van kerken en kerkgenootschappen met gewone vereenigingen en het plaatsen er van onder het gemeene recht. Men wenscht dat de wet van 1855 tot regeling en beperking der uitoefening van het regt van vereeniging en vergadering daarop in geenen deele van toepassing zal zijn; men wenscht in de wet van 1853 tot regeling van het toezigt op de onderscheidene kerkgenootschappen, de regeling van de rechtspositie der kerkgenootschappen en van de burgerrechtelijke gevolgen hunner reglementen en bepalingen uitdrukkelijk te zien vastgelegd; men wenscht bij iedere gelegenheid, welke den godsdienst of in het algemeen de werkingsfeer der kerkgenootschappen rechtstreeks of zijdelings raakt, overleg of raadpleging van den staat met deze; men wenscht meerdere vrijheid voor openbare godsdienstoefeningen buiten gebouwen en besloten plaatsen dan het tegenwoordige grondwetsartikel biedt; men hoort flauwer en flauwer de stemmen klinken, die algeheele losmaking van de financieele banden tusschen staat en kerk wenschen, al hoort men pleiten voor eene andere verdeeling der door den staat beschikbaar gestelde gelden. Uit dit alles kan de slotsom worden getrokken dat de beteekenis der kerken en kerkgenootschappen op staatkundig gebied meer en meer wordt gevoeld en verschillende politieke partijen er toe willen medewerken om den engen band te verbreken, dien de revolutiegeest, toen deze ze eenvoudig bij de andere genootschappen en vereenigingen indeelde, er om had gelegd. In overeenstemming daarmede wint de tegenzin tegen de uitdrukking „kerkgenootschappen” veld, hoewel bij velen daarbij het beginsel van de plaatselijke kerken tegenover dat der algemeene organisatie voorzit. Maar voor die allen is het wezen der kerk een geheel ander dan dat van een genootschap, welks leden toevallig bij elkaar komen of zijn. Hoogstens kunnen zij de uitdrukking „kerkgenootschap” toelaten als juridisch begrip, waarvan de nadere omschrijving zeer bezwaarlijk, zoo niet onmogelijk is, maar dat zij in elk geval in zijne historische beteekenis, als omvattende protestanten, roomsch-catholieken en joden onverzwakt wenschen gehandhaafd te zien.

HOOFDSTUK XVII.

De Staat en de bid- en dankdagen sinds 1801.

In het begin der negentiende eeuw werd de biddag althans weder eenigermate in eere hersteld. Nadat de kerk daarmede reeds hier en daar was voorgegaan, volgde het reactionnaire staatsbewind van 1801 haar in zooverre, dat op zijn proclamatie den vrede, te Amiens den 25^{en} Maart 1802 gesloten, op 2 Juni godsdienstig

werd gevierd. Zelfs kondigde het, in een door van der Palm gestelden brief, het daarop volgend jaar, tegen 2 Maart 1803 eenen algemeenen dank- en bededag op den ouden voet af. De nieuwe Engelsche oorlog deed tegen 7 Maart 1804 het staatsbewind weder zulk een dag uitschrijven, terwijl tegen 24 Juli 1805 hetzelfde, op aandrang van den raadpensionaris Schimmelpenninck, geschiedde door de hoogmogenden, vertegenwoordigende het bataafsche gemeenebest, onder den veelzeggenden naam van dank-, *boete-* en bededag. Ook in die jaren bleef alles wat de voorbereiding van den biddag betreft, uitsluitend in de handen van de overheid.

Eerst scheen het alsof, met de oplossing van het bataafsche gemeenebest in het koninkrijk Holland in 1806, ook het einde van de viering van den biddag was gekomen. De jaren 1806, 1807 en 1808 gingen althans zonder zulk een dag voorbij. Slechts bijzondere feiten, als veldtochten van Napoleon, de verjaardag van koning Lodewijk, de geboorte van zijn zoon, de bekende ramp te Leiden, werden in die jaren godsdienstig herdacht. Maar tegen den 22^{en} Februari 1809 liet koning Lodewijk, door den minister van eeredienst Mollerus, weder een algemeenen dank- en bededag afkondigen. Daarbij bleef het echter niet. Naar aanleiding van de landing der Engelschen in Zeeland op 29 Juli 1809 werd tegen den 4^{en} September van dat jaar een bedestond uitgeschreven. Zelfs werd op Lodewijk's bevel tegen 16 Mei 1810 een biddag van eene geheele week afgekondigd, gedurende welke de schouwburgen en alle openbare vermakelijkheden moesten gesloten blijven. Het was of de koning, beducht voor de veroveringszucht zijns broeders, met de natie God om uitredding wil smeeken.

Het mocht niet baten. Holland werd ingelijfd en tot 1813 is er alleen sprake van openbare gebeden en dankzeggingen voor het werk of den persoon des keizers. Doch nauwelijks waren de eerste pogingen tot herstel onzer onafhankelijkheid gedaan, of het provisioneel algemeen bestuur der vereenigde Nederlanden maakt den wensch bekend dat op 28 November opzettelijke gebeden en smeekingen ten hemel zullen worden gezonden, dat het God Almagtig behage, het dierbaar vaderland in deze belangrijke omstandigheden verder te redden, en daartoe alle wijze pogingen, middelen en maatregelen krachtdadig te zegenen. Was deze uitnoodiging, zooals van zelf spreekt, voor Holland bestemd, tegen 1 December 1813 schreef ook het provisioneel provinciaal bestuur van Utrecht een zoodanigen bidstond uit. Ook nu ging dus de biddagviering uitsluitend van de overheid uit. Maar meer nog deed de overheid in dit opzicht van zich spreken, toen de prins van Oranje hier te lande was gekomen. Op den 3^{en} December werd dat feit te 's-Gravenhage, den 5^{en} December 1813 te Rotterdam, op last van den burgemeester, godsdienstig herdacht. Doch de soevereine vorst gaf zelf 26 December 1813 een besluit, waarbij ten eerste tegen 5 Januari 1814 en vervolgens voor elken eersten Woensdag van de maand, des avonds van

zes tot zeven uur, een dank- en biduur werd voorgeschreven, om te danken voor wat aanvankelijk was verkregen en te bidden om de overwinning in den oorlog tegen Napoleon, en ten tweede een algemeene dank-, vast- en bededag op den ouden voet werd afgekondigd tegen 13 Januari 1814. Deze werd reeds op 20 Juli 1814 gevolgd door een algemeenen dankdag, naar aanleiding van den vrede te Parijs van 30 Mei en de verheffing van Nederland tot een hooger rang onder de mogendheden, en op 18 November 1814 door een algemeen dankuur, zijnde de eerste verjaardag van de afschudding van het fransche juk. Dit laatste geschiedde nog eenmaal, namelijk op 19 November 1815. Op last van koning Willem I schrijft de secretaris van staat voor de binnenlandsche zaken, Jhr. Roell, op 17 Maart 1815, dus daags nadat de vorst plechtig tot koning der Nederlanden was uitgeroepen, tegen 29 Maart een algemeenen dank- en bedestond uit, omdat Nederland was verheven tot een koninkrijk. Maar al deze dagen treden in de schaduw bij den gewichtigen algemeenen dank- en bededag, die spoedig zou worden uitgeschreven, en die eene bijzondere beteekenis in de geschiedenis der nederlandsche biddagviering zou verkrijgen: den algemeenen dank- en bededag, ter herdenking van de overwinning op Napoleon te Waterloo op 18 Juni 1815.

Nauwelyks was aldaar de triomf behaald of er verscheen een koninklijk besluit van 20 Juni 1815, waarbij tegen 5 Juli een algemeene dank- en bededag werd uitgeschreven. Hij droeg het karakter van een dankdag voor de overwinning te Waterloo en tevens voor den zegen dat „de aarde ons gaf overvloedige vruchten, geene waterfloeden onze velden verwoestten, geene besmettelijke ziekten rouw in onze huizen brachten”. Tevens wordt er gesmeekt om den verderen zegen over onze wapenen. Daarin vinden wij de ook voor onzen tijd veelzeggende woorden: „Dikwijls werd de God der liefde gehoord door de tegenstrijdige gebeden van Vorsten en Volken, die zijn zegen dorsten smeeken op de ontwerpen hunner ijdelheid en heerschzucht, op geweld en plundering. Maar met vertrouwen durven wij dien zegen smeeken over wapenen, die alle gevoerd worden voor het behoud van hetgeen Hij zelf ons gaf, en tot afwering van rampen, ijselijker nog dan die waar van Hij ons verlostte.” Maar daarmede niet tevreden, wilde het koninklijk besluit tevens algemeene maandelijksche bedestonden, aan te vangen op 2 Augustus 1815, gedurende den verderen strijd tegen Napoleon.

Doch de algemeene drang tot dank en gebed was zóó groot, dat de koning ook nog vóór 5 Juli en vóór 2 Augustus 1815, namelijk tegen 25 Juni, den eersten Zondag na den slag te Waterloo, een algemeenen dank- en bedestond uitschreef. De aanschrijving daartoe kwam bij missive van den secretaris van staat voor de binnenlandsche zaken, Jhr. Roell, van 22 Juni 1815. Spoedig echter konden de lof en dank aan God nog hooger rijzen, toen alle vijandelijkheden een einde namen en den 20^{en} November te Parijs het verbond der

volken werd gesloten. De maandelijksche *bedestonden*, die den 2^{en} Augustus waren begonnen, konden een einde nemen en in plaats daarvan kon een loutere *dankstond* worden uitgeschreven. Dit geschiedde bij koninklijk besluit van 5 December 1815 tegen den 20^{en} van die maand. De oproep hiertoe was onder het opschrift „Landgenooten” onderteevend door Jhr. Repelaer van Driel, commissaris-generaal, provisioneel belast met de zaken van de hervormde en andere eerediensten, behalve dien der katholieken. Voor de belangen dezer laatsten zorgde de directeur-generaal voor den roomsch-catholieken eeredienst, de heer Goubau d'Hovorst, gevestigd te Brussel. Bij de godsdienstige herdenking van den slag bij Waterloo in het volgend jaar 1816 op 18 Juni werd wederom het koninklijk besluit door Repelaer van Driel in genoemde kwaliteit onderteevend, maar nu met de uitdrukkelijke bijvoeging, dat hij, met de uitvoering, voor zooveel de hervormden betreft, belast, dezen uitnoodigt den dankstond des middags te 12 uren te houden „daar deze tijdsbepaling het best overeenkomt met de andere schikkingen, welke omtrent dien Gedenkdag door den Koning zijn bevolen”. Hier treft ons bij vernieuwing de oppermacht, die de overheid de kerk in zake de biddagviering deed gevoelen, door haar zelfs aan een bepaald uur voor de godsdienstoefening te binden. In het begin van het jaar 1817, namelijk 20 Februari, verscheen van koning Willem I eene proclamatie, waarbij aan de natie eene plechtige dankzegging werd voorgeschreven bij de geboorte van 's konings kleinzoon, prins Willem Alexander Paul Frederik Lodewijk, den lateren koning Willem III. Daarbij werd aan den commissaris-generaal, belast met de zaken der hervormde en andere eerediensten, en aan den directeur-generaal voor den roomsch-catholieken eeredienst de uitvoering van dat besluit opgedragen. Zoowel de prediking als het zingen van het Te Deum in de roomsche kerk moesten plaats hebben op den eersten Zondag na het ontvangen der aanschrijving. In den regel werden echter de dank- en bededagen, voor protestanten en roomschen, bij een afzonderlijken biddagbrief uitgeschreven.

Geregeld werd nu in 1817, 1818 en 1819 een dank- en bededag, ter herdenking van den slag bij Waterloo, tegen 18 Juni uitgeschreven. Telkens werden dan daarbij tevens andere rampen of zegeningen, die in het afgelopen jaar het deel des volks waren geweest, heidacht. Zóó kreeg langzamerhand de gedenkdag van Waterloo het karakter van den jaarlijkschen biddag uit de achttiende eeuw. Zelfs vestigde het koninklijk besluit van 18 Mei 1820 dezen voorgoed door deze woorden „Onze geeerbiedigde Koning, dien dag (18 Juni) *voor altijd* daaraan willende toewijden, heeft, bij besluit van den 18 dezer (Mei) bepaald, dat niet alleen nu wederom dit jaar, maar ook voortaan jaarlijks de 18 Juni voor den plechtigen *Dank- en Bededag* zal afgezonderd blijven. Zoo zal telken jare zonder dat daartoe nadere besluiten of uitschrijvingen behoeven te

worden afgewacht, het Nederlandsche volk, op den gedenkdag der volkomen vestiging van deszelfs onafhankelijkheid, zich vereenigen ter verheerlijking van Hem, Wiens magtige arm dat heil beschikte." Daarmede had ons volk, van wege de overheid, voor goed zijn *jaarlijkschen* dank- en bededag terug Geheel de inhoud van den toen uitgevaardigden biddagsbrief wijst op deze bedoeling. *Allerlei* zegeningen en ook rampen moeten alsdan in de kerk dankend en biddend worden herdacht En uitdrukkelijk wordt bovendien gezegd „Eerwaardig moet ons dan uit dit oogpunt de voorvaderlijke, sedert eeuwen in deze landen gevestigde instelling voorkomen van eenen jaarlijkschen algemeenen dank- en bededag, eene instelling, door onzen Koning, die den Godsdienst zoo hoog waardeert, dadelijk bij den aanvang Zijner regering weder hernieuwd". De oude, eerbiedwaardige gewoonte scheen dus hersteld

Door tweeerlei oorzaak werd dit echter werkelijk *schijn*.

Allereerst had het koninklijk besluit, volgens hetwelk geen bepaalde biddagbrief meer zou worden uitgevaardigd, ten gevolge dat daardoor juist het elan voor de *natronale* godsdienstige herdenking ging verflauwen Men wist in latere jaren ternauwernood meer, dat het koninklijk besluit van 1820 bestond en zoo geraakte de biddag onwillekeurig in het vergeetboek, wat bij eene jaarlijksche publicatie van den biddagbrief onmogelijk kon gebeurd zijn. Het is dan ook niet onwaarschijnlijk dat reeds toen de overheid zelf, hoewel zij een blijvend karakter aan den biddag gaf, toch tevens hare bemoeienis met hem zooveel mogelijk heeft willen beperken. In zooverre was de invoering van het koninklijk besluit van 1820 een stap achteruit, ja is zij doodend voor den biddag zelf geworden.

De kerk heeft daartoe, helaas! het hare bijgedragen. Steeds door de overheid in dezen voorbijgegaan en door het organisatiebesluit van 1816 in sterke mate opnieuw van de overheid afhankelijk gemaakt, miste zij den moed zelfstandig telken jare een biddagbrief tegen den 18^{en} Juni van zich te doen uitgaan, nu de overheid dit niet meer deed. Zij beperkte zich tot eene algemeene opwekking, door middel van de classicale besturen, aan de predikanten „om des Zondags vóórgenoemden 18 Juny, hunne gemeenten tot het statig, ootmoedig en dankbaar vieren van dezen gedenkdag gepastelijk aan te sporen en te vermanen" En met die opwekking ging het bovendien hier en daar vreemd en slap toe Op verschillende plaatsen bleef de godsdienstige herdenking zelfs op 18 Juni achterwege. En dit werd nog erger, toen de synode zelf aan den koning vrijheid verzocht om, wanneer de 18 Juni op Zaterdag of Maandag viel, de biddagplechtigheid op den eerstvolgenden of naast voorafgaanden Zondag te mogen vieren Toen de koning dit verzoek in zooverre inwilligde, dat bij koninklijk besluit van 11 Februari 1825 no. 105 voor de steden aan den 18^{en} Juni werd vastgehouden, maar de godsdienstige herdenking op het platteland op den volgenden Zondag mocht plaats hebben, had de 18^e Juni als nationale dank-

en biddag afgedaan. Wel heeft de kerk nog gepoogd haar eigen fout te herstellen door den koning te verzoeken het besluit van 11 Februari 1825 in te trekken om alzoo weder den algemeenen gedekdag te verkrijgen. Maar dit verzoek werd niet ingewilligd ¹⁾. Daarop wendde zij zich in 1830 tot de predikanten zelf met de opdracht geen gebruik te maken van de vroeger verleende vergunning om de viering van den 18^{en} Juni tot een volgenden Zondag uit te stellen. Maar nu deed de overheid weder hare oppermacht over de kerk gevoelen. Op dit synodaal besluit werd door haar geen visum verleend, zoodat het niet ten uitvoer kon worden gelegd. En al heeft dan ook de overheid nimmer het besluit van 1820 ingetrokken, ja al heeft zij het zelfs nog in 1868 uitdrukkelijk gehandhaafd, dat besluit is toch de aanleiding geworden tot de toenemende verslapping en eindelijke verdwijning van den algemeenen bid- en dankdag. Maar de kerk staat door hare wankelende houding hieraan ongetwijfeld mede schuldig.

Aan het einde van dit overzicht kunnen wij dus herhalen, wat wij in den aanvang zeiden, dat de overheid over 't algemeen het vertrouwen der kerk niet heeft beschaamd in zooverre zij steeds getoond heeft den biddag te wenschen, zelfs principieel tot op dit oogenblik toe.

Maar aan den anderen kant heeft zij dat vertrouwen wel beschaamd, door stelselmatig bij deze zaak de kerk voorbij te gaan. Zij was er blind voor dat op dit terrein het oog der kerk beter kon zien wat voor het vaderland noodig was dan de blik van den staatsman. Het geestelijk onderscheidingsvermogen komt hier allereerst de kerk toe. Van hare adviezen had de overheid dankbaar gebruik moeten maken, evenzeer als van hare bemiddeling bij de uitvoering. Maar zij deed dit niet. Of de overheid heette de prins of Leicester, de algemeene of provinciale staten, zij *ordineerde* alleen dat en wanneer er een biddag zou zijn. Slechts een paar maal is er een biddag

¹⁾ In een nota van den directeur-generaal voor de zaken van den hervormden eeredienst, Baron van Pallandt van Keppel, van 23 Oct. 1827 op een adres der synode van 24 Juli 1827, waarin de wensch wordt uitgesproken om den eigenlijken dank-, boete- en bededag voor den veldslag te Waterloo op den Zondag na 18 Juni te houden, en deze zelf tot een nationalen feestdag te maken met een dankstond er bij, staat o.a. als reden daarvoor vermeld: „De dank-, boete- en bededag is eene instelling geheel in den geest der Protestanten, en daarom door oude herinnering evenzoo geschat bij hen, als weinig bemind bij de Roomsche-Catholyken, en zelfs in de zuidelijke gewesten aan dezelve geheel vreemd. De Godsdienstige viering van den 18 Juny dus tot een dankstond bepaald wordende, zou naar inzien van den ondergeteekende geene reden bestaan, waarom dezelve niet door het geheele koninkrijk en bij alle kerkelijke gemeenten op denzelfden dag zou kunnen plaats hebben.” Dit betoog komt dus hierop neder, dat het zondagskarakter, ter wille der roomschen, aan de viering van 18 Juni moet worden ontnomen.

uitgeschreven, zooals de algemeene extra-ordinaris bededag van 9 Augustus 1581 „volgende de intentie ende meeninge van de Synode Generael deser Nederlanden”. Bij den biddag op 14 Augustus 1831 gebeurde iets deijgelijks.

Wat dezen laatsten betreft, was het namelijk de synode der nederlandsch-hervormde kerk, die op 9 Juli 1831 een adres aan den koning zond, waarbij zij vroeg om eenen buitengewonen algemeenen biddag, naar aanleiding van den belgischen opstand. Reeds op 1 Augustus daaraanvolgende gaf de koning hierop een antwoord in den vorm van een koninklijk besluit, waarbij Noord-Nederland tegen 14 Augustus werd opgeroepen tot een algemeenen bededag, gevolgd op 21 November 1832 door een tweede koninklijk besluit, naar aanleiding van de belegering van de citadel van Antwerpen, waarbij voor de protestanten 2 December tot een algemeenen biddag bestemd werd. Beide bededagen moesten op zondag worden gehouden; geen dag in de week moest er voor worden bestemd. Hier vinden wij dus de verhouding tusschen staat en kerk, ten opzichte van den biddag, zooals de kerk haar te Dordrecht in 1618 had gewild. Ook blijkt dit hieruit, dat de biddag toen eveneens gevraagd en verkiegen werd voor een zeer bijzondere omstandigheid, namelijk „in tijden van oorloghe”.

Nadat op 2 Mei 1847, met het oog op de groote droogte, reeds gedurende een paar jaren, en het klimmend gevaar van hongersnood, weder op last des konings een biddag was uitgeschreven en 26 September, daaropvolgend, nadat de regen was gekomen en een flinke oogst was binnengehaald, een dankdag was gehouden, deed zich in 1861 op het stuk van de biddagen een geheel nieuwe moeilijkheid voor, ééne waarvan tot dusverre geen sprake was geweest

Er kwam thans namelijk conflict ter zake van het houden van een biddag tusschen den koning en zijne ministers. Eerstgenoemde wenschte in het begin van 1861, toen de Bommelerwaard, de Tielerwaard en een deel van Noord-Brabant door nagenoeg geheele overstroming werden geteisterd, zulk een dag. Doch het stervend ministerie van Hall weigerde hierop in te gaan. Een soort compromis werd ten slotte gevonden, hierin bestaande dat eene inzameling van liefdegiften in alle gemeenten zou worden gehouden en deze bij de gewone godsdienstoefeningen in de kerken en in de bedehuizen zou worden afgekondigd. Zóó zou „dit werk van Nationale liefdadigheid door godsdienstigen ernst gekenmerkt” worden. Men weigerde van overheidswege de kerken aan te schrijven tot gemeenschappelijke gebeden om redding uit gevaar, maar men schreef ze wél op 7 Februari 1861 aan tot aanmoediging van milddadigheid. Zulk geknutsel was dan de wijsheid op dit punt van de conservatieven! Men begreep daarbij kennelijk van de waarheid, dat vooral het gebed tot God de sleutel is om de harten te openen tot milddadig-

heid, niets. Ten deele kwam dan ook de minister van den hervormden eeredienst, Dr. J. Bosscha, van dit onheilig compromis terug, door de israëlieten uit te noodigen zich op 13 Februari te vereenigen met de nationale godsdienstoefening, waarin de collecte zou worden aanbevolen. Dientengevolge kreeg die zondagsdienst min of meer het karakter van den ouden biddag. Als zoodanig is hij dan ook door sommige predikanten gevierd. Maar half, gebrekkig werk bleef het in elk geval.

Ernstiger echter kwam de zaak te staan bij de viering van het halve-eeuwfeest van Nederland's onafhankelijkheid in 1863.

De hoofdcommissie tot oprichting van een nationaal gedenkteeken voor November 1813 richtte in September van dat jaar een verzoek aan den koning tot het uitschrijven van een plechtigen dank- en bidstond op den 17^{en} November, ter herdenking van de vóór vijftig jaren plaats gehad hebbende herstelling van Nederland's onafhankelijkheid. De koning wenschte dit verzoek in te willigen en droeg den directeur van zijn kabinet op, de ministers van justitie en buitenlandsche zaken uit te noodigen, als beheerende de zaken der hervormde en andere eerediensten, en die der roomsch-catholieke, een ontwerp voor te bereiden, waarbij de hooge kerkbesturen zouden worden uitgenoodigd om op dinsdag 17 November een bid- en dankstond te doen houden.

Maar het ministerie-Thorbecke wenschte zulk eene officieele uitnoodiging aan de kerkbesturen niet te doen. De ministers van justitie en buitenlandsche zaken, Olivier en van der Maesen de Sombreff, schreven aan den koning dat de regeering, die tot dusverre aan de viering der Novemberdagen vreemd was gebleven ten einde zij een werkelijk nationale zaak mocht zijn, in dezen gedachtengang ook de godsdienstige viering aan het dankbaar gevoel en den godsdienstzin der natie moest overlaten. Zij meende dit te veiliger te kunnen doen, nu de algemeene synode der hervormde kerk reeds op 30 Juli de gemeenten had opgewekt om op Zondag 15 November van dat jaar één der godsdienstoefeningen bepaald aan de godsdienstige viering van het feest te wijden. Geheel vrijwillig en uit eigen aandrif zou dus geschieden wat de koning begeerde. Eene aanschrijving van regeeringswege daarentegen zou thans zonder nut het besluit der synode verlammen of ingrijpen in hetgeen deze zich reeds aantrok.

Wij vergissen ons echter niet als wij de eigenlijke reden van dit standpunt der regeering zoeken in deze zinsnede van de nota van genoemde ministers aan den koning : „Daarenboven zou zulk eene uitnoodiging niet van onzen tijd en in strijd zijn met dat hoofdbeginsel van Uwer Majesteits regeering, hetwelk in zuiver kerkelijke zaken de kerk wil vrijhouden van de tusschenkomst der Overheid.” Dit was echt-thorbeckiaansch gedacht en gezegd.

De koning heeft zich als zuiver constitutioneel vorst toen geschikt naar den wensch zijner ministers. Den 10^{en} October ontving de

hoofdcommissie tot oprichting van een nationaal gedenkteeken voor November 1813 een schrijven van de ministers van justitie en buitenlandsche zaken, waarbij werd medegedeeld dat, ten einde zou blijken dat de herdenking geheel van het volk uitging, de regeering zich van alle officieele tussenkomst meende te moeten onthouden en de viering aan de dankbaarheid des volks meende te kunnen en te moeten overlaten. En er werd bijgevoegd „dat dit te eerder geschieden kon als, ter bereiking van het doel der hoofdcommissie, kerkelijke viering der gebeurtenissen van 1813, door de hooge kerkbesturen, bepaaldelijk door de Algemeene Synode der Ned. herv. kerk, de noodige maatregelen genomen zijn”.

Het ligt in den aard der zaak dat de hoofdcommissie door dit antwoord ontstemd was. Zelfs deinsde zij er niet voor terug om den 16ⁿ October openlijk in de bladen mede te deelen, dat zij aan de regeering de uitschrijving van een dank- en bidstond aan de kerkbesturen had verzocht, doch dat deze gemeend had de kerkelijke viering aan de dankbaarheid van het volk te kunnen en te moeten overlaten. Het minst aangenaam was echter deze loop van zaken voor den koning en voor prins Frederik, die voorzitter van genoemde hoofdcommissie was.

Eenzelfde verschil tusschen den koning en zijne ministers deed zich in 1865, bij het halve-eeuwfeest van den slag van Waterloo, voor. Bij kabinetschrijven van 14 Juni verzocht de koning den ministers van justitie en buitenlandsche zaken tot de verschillende kerkgenootschappen eene aanschrijving te richten om de overwinning te Waterloo op zondag 18 Juni godsdienstig te doen herdenken. Ook nu waren de genoemde ministers niet genegen hierop in te gaan. Vooropgeschoven werd het argument, dat het te kort dag was om deze zaak in orde te brengen. Tusschen 14 en 18 Juni kon dit niet gebeuren. En daarbij kwam de overweging, dat eene opzettelijke aanschrijving niet noodig was, omdat bij het koninklijk besluit van 1 Augustus 1831 n°. 12, de algemeene verordening was gegeven, dat de godsdienstige viering van de overwinning te Waterloo op den derden zondag van Juni — en dus voor het jaar 1865 juist op zondag 18 Juni — zou plaats hebben. Zeer behendig werd hieraan toegevoegd: „Dat dit ter gelegenheid van de vijftigjarige herdenking met verhoogden ernst geschieden zal, mag niet betwijfeld worden.” Al deze argumenten moesten echter dienen tot bedekking van de ware reden, dat de liberale theorie van Thorbecke deze zaak zuiver als ééne van de kerkgenootschappen beschouwde, waarmede de staat niets had uit te staan. Ook nu zwichtte de koning. Echter ging het ministerie-Thorbecke anderzijds evenmin in op het verzoek, dat hem in die dagen werd gedaan, om het besluit van 1831 af te schaffen. De regeering was niet geneigd in dezen aan den bestaanden toestand iets te veranderen. De consequentie evenwel van Thorbecke's theorie had echter ongetwijfeld tot die afschaffing moeten leiden.

Anders kwamen de zaken in 1866 te staan, toen het ministerie van Zuylen-Heemskerk was opgetreden en de koning, bij het uitbreken van cholera en runderpest, weder het verlangen had kenbaar gemaakt, dat de godsdienstige zin, waarmede het volk in zulk een tijd rust en kracht pleegt te vinden, in zijn besef van afhankelijkheid van God, zooveel mogelijk opgewekt en verlevendigd zou worden. De minister van financiën, belast met het beheer van de zaken der hervormde en andere eerediensten, behalve die der roomsch-catholieke, Mr. R. J. Graaf Schimmelpenninck van Nyenhuis, en de minister van justitie, belast met het beheer van de zaken van den roomsch-catholieken eeredienst, Mr. E. J. E. H. Borret, namen tegenover des konings wensch eene andere houding aan dan de ministers in het ministerie-Thorbecke gedaan hadden. Maar aan den anderen kant kwamen zij niet tot het ontwerpen van een besluit, waarbij een bidstond werd uitgeschreven. Zij bewandelden een soort middenweg. Bij schrijven van Schimmelpenninck van 22 Juni aan de besturen der protestantsche kerkgenootschappen en aan de hoofdcommissie voor de zaken der israëlieten, en bij schrijven van Borret van 25 Juni aan de bisschoppen der nederlandsche diocesen, werd ingenomenheid betuigd met de reeds door verschillende kerkelijke autoriteiten verordende openbare gebeden, maar bovendien verzekerd, dat de regeering, hoewel zij meent zich, ook met het oog op de grondwettige vrijheid en zelfstandigheid der kerk, van alle voorschrift daaromtrent te moeten onthouden, er hoogen prijs op stelt te doen weten, dat zij zich vereenigt met den wensch van velen, die naar meer opzettelijke gelegenheid tot openbaar gebed, waar die niet gegeven wordt, verlangend uitzien. De regeering gaf dus geen voorschrift tot het houden van een biddag, maar sprak alleen een wensch uit, dat zooveel mogelijk nationale gebeden zouden worden opgezonden. De kerken toonden dezen uitgesproken wensch te eerbiedigen. De synode der hervormde kerk deed aan de kerkeraden eene aanschrijving, waarbij zij verzocht dat men zich op zondag 22 Juli meer algemeen en eenparig in het plegtstatig gebed tot God zich zou vereenigen.

Het is echter begrijpelijk, dat vele christenen met de houding der ministers in dezen niet tevreden waren. Uiting daaraan gaf het hoofdbestuur der confessioneele vereeniging, dat zich bij missive van 15 Maart 1867 tot den koning richtte. Het zeide duizenden leden der nederlandsch-hervormde kerk te vertegenwoordigen, bepaaldelijk hen, die tegenover de heerschende kerkverwoestende leervrijheid, de belijdenis der kerk als grond en voorwaarde van kerkgemeenschap en kerkherstel ondubbelzinnig en onbekrompen wenschten te handhaven.

Het verklaarde de verschijnselen in de natuurlijke en staatkundige wereld onmogelijk te kunnen afscheiden van die in de zedelijke en geestelijke wereld, omdat beide ontegenzegglijk staan onder het opperbestuur van één en denzelfden God. Runderpest, cholera

en staatkundige moeilijkheden staan naar hunne overtuiging in verband met heerschende volkszonden. Onder deze worden genoemd : het openlijk en schaamteloos verklaren door sommigen, gedaagd tot het afleggen van een eed, dat zij aan geen God gelooven ; het verbruik van vijf en twintig millioen gulden per jaar aan jenever ; het verval van godsdienst en zeden bij het opkomend geslacht. Tot dit laatste werkt de theorie van den tijdgeest met hare leuze van scheiding van kerk en staat mede, omdat diensgevolge de levende God en Zijn Woord gedurig meer uit onze volkschool verbannen worden, en ook uit onze middelbare en hogere scholen, ja zelfs uit alle nationale instellingen des lands. Langs dien weg loopen wij gevaar om in plaats van eene godsdienstige natie eene goddelooze natie te worden.

Om dit alles begeert het hoofdbestuur van den koning, naar het voorbeeld zijner onvergetelijke vaders, dat hij, met het oog op zoovele donkere verschijnselen in het land, de nederlandsche natie uitnoodigt tot het houden van een algemeenen boete- en bededag, en wèl op een dag buiten de zon- en feestdagen. In één woord, men vraagt van den koning een dag van nationale verootmoediging in den zin van de vroegere biddagen, waarop men den Koning der koningen smeeke om begane volkszonden genadig te vergeven, dreigende rampen goedgunstig af te weren en reeds lang voorhandene weg te nemen of te verzachten.

Het hoofdbestuur der confessioneele vereeniging, dat dit schrijven tot den koning richtte, bestond uit de utrechttsche predikanten I. W. Felix en D. Gildemeester ; Ds. O. G. Helding en Ds. F. P. L. C. van Lingen te Zetten, Ds. L. J. van Rhijn te Wassenaar en de heeren Prof. Mr. B. I. L. Baron de Geer van Jutphaas, J. A. Grothe, beiden te Utrecht, I. Voorhoeve te Rotterdam, Jhr. Mr. W. J. van Loon te Amsterdam, en Mr. C. Th. Baron van Lynden van Sandenburg te Neerlangbroek.

Minister Schimmelpenninck behandelde ook dit adres zeer politiek. Hij adviseerde den koning het verzoek niet in te willigen, omdat het uitschrijven van een bededag in het wezen der zaak een bevel is en zulk een bevel is inconstitutioneel. De president van Noord-America kan het doen, want hij vertegenwoordigt de soevereine macht van het volk en is dus meer vrij dan een constitutioneel vorst kan zijn. De koning van Pruisen en de koningin van Engeland kunnen dat doen, omdat onder hunne soevereine rechten een soort van bisschoppelijke macht over de nationale, respectievelijk evangelische en episcopale, kerken behoort. Maar bij ons kan dit niet. Hierbij komt nog het merkwaardig argument, dat de minister vreest dat wanneer het gebed wordt aangeprezen als redmiddel tegen veeziekte en niet wordt aangedrongen op medewerking tot beteugeling en afwering van dit kwaad, die tot onjuiste gevolgtrekkingen met betrekking tot de verordeningen tot afwering van de veepest aanleiding zal geven.

De koning legde zich bij dit advies neder.

Van officieele biddagen was voortaan geen sprake meer.

's Konings verjaardag was slechts gedurende korten tijd een kerkdag. Tijdens de republiek was dit met de verjaardagen van de prinsen van Oranje nimmer het geval geweest. Onder koning Lodewijk is men daarmede eerst begonnen, terwijl het onder Napoleon werd voortgezet. In 1813 keerde men evenwel tot den ouden toestand terug ; geen gebed op 's konings verjaardag werd meer uitgeschreven.

Maar wat geschiedde ? In 1820 richt het provinciaal kerkbestuur van Limburg eene aanschrijving aan de gemeenten in zijn ressort om den 24^{en} Augustus, den verjaardag des konings, een dank- en bedestond te houden. Deze aanschrijving gaf der synode in hare vergadering van 15 Juli 1820 aanleiding tot het nemen van het besluit, allen provincialen kerkbesturen haar verlangen kenbaar te maken om op den 24^{en} Augustus jaarlijks eene korte en doelmatige godsdienst-oefening op zulk een uur te houden als de plaatselijke omstandigheden vorderen. De respectievelijke kerkeraden moesten dan hiervan aan de plaatselijke overheid kennis geven en deze ter bijwoning der godsdienst-oefening uitnoodigen. Bij de mededeeling van dit besluit aan den directeur-generaal voor de zaken der hervormde en andere eerediensten, behalve de roomsch-catholieke, werd het verzoek gevoegd, dat deze dit uit haren naam ook aan de andere protestantsche kerkgenootschappen zou mededeelen. De roomsch-catholieke geestelijken waren reeds, voordat de synode haar besluit nam, door hunne kerkvoogden gemachtigd om 24 Augustus op eene plechtige wijze godsdienstig te vieren. De directeur-generaal, zooeven genoemd, betuigde gaarne aan het verzoek der synode te zullen voldoen en schreef de synodale commissie der evangelisch-luthersche kerk, de commissie tot de zaken der remonstrantsche broederschap, de hoofdgemeente van de hersteld evangelisch-luthersche kerk te Amsterdam, de hoofdgemeenten der doopsgezinden te Amsterdam, de broedergemeente te Zeist, den kerkeraad der gemeente Christo Sacrum te Delft, de gemeente der grieksche christenen en die der armenische christenen te Amsterdam aan. Tegelijk ontvingen de gouverneurs der noordelijke provinciën eene kennisgeving „met verzoek om zooveel zulks van U. H. E. G. kan afhangen, te willen medewerken ter vervulling der loffelijke bedoelingen van voornoemde Synodale Vergadering”.

Toen in 1840 Willem II den troon had beklommen, ging van de generale directie voor de zaken van den roomsch-catholieken eeredienst het initiatief uit tot het inwinnen van 's konings gevoelen omtrent de godsdienstige herdenking van zijn verjaardag op 6 December 1840. De koning machtigde genoemde directie om eene uitnoodiging te doen uitgaan aan de roomsch-catholieke kerkvoogden, ten einde op dien datum de bij zoodanige gelegenheid gebruikelijke dankzegging en gebeden aan hunne onderhoorige

geestelijken te willen voorschrijven. Eene zelfde uitnoodiging richtte daarop de generale directie voor de zaken der hervormde kerk enz. tot de leeraren der protestantsche kerk en de hoofdcommissie tot de zaken der israëlieten. Algemeen werd aan dit verzoek door alle geestelijken en godsdienstleeraars voldaan.

Nadat deze feestdag was voorbijgegaan, adviseerde de minister van den hervormden eeredienst aan den koning, in het vervolg ten aanzien van zijn verjaardag te handelen, zooals onder de regeering van Willem I was gehandeld, ten gevolge van het synodaal besluit van 1820. De bedoeling was een dergelijk synodaal besluit tot jaarlijksche viering van den 6^{en} December uit te lokken. Willem II antwoordde daarop, dat naar zijne meening de minister in het algemeen zorgen moet voor het doen van dankzeggingen en gebeden ter gelegenheid van 's konings verjaardag. De minister heeft daarop de zaak in advies bij de synode gegeven, die, door middel van de synodale commissie bij brief van 18 October 1841, aan hem voorstelde voor dat jaar weder eene uitnoodiging als te voren in 1840 aan de predikanten voor dat jaar 1841 te richten, in afwachting van nadere finale beschikking door de kerkelijke autoriteit. Op dit voorstel ging de minister in zooverre in, dat bij circulaire van 22 October 1841 de protestantsche leeraars en de israëlietische gemeenten, door tusschenkomst harer hoofdcommissie, werden uitgenoodigd, om jaarlijks op 6 December hunne gemeenten in gebed en dankzegging te blijven voorgaan. Hij regelde de zaak dus niet voor *dat* jaar, maar *voorgoed*, zoodat geen finale beslissing der kerk meer noodig was. Reeds den 8^{en} November van datzelfde jaar werd deze circulaire vervangen door eene andere, strekkende om 's konings geboortedag te gedenken op den 6^{en} December, als deze viel op een zondag, doch anders op den eersten zondag volgende op den 6^{en} December van elk jaar. Wellicht vond deze verandering haren grond in de overtuiging dat 6 December, als volgende op den St. Nicolaasdag, minder geschikt was voor kerkdag.

Nadat koning Willem III den troon had beklommen, stelde de minister van justitie, belast met het bestuur van het departement voor de zaken van den hervormden eeredienst enz., Mr. Nedermeyer Ridder van Rosenthal, den koning voor, op dezelfde wijze met de godsdienstige viering van den verjaardag — nu 19 Februari — voort te gaan. De koning hechtte hieraan zijne goedkeuring. Dientengevolge werden de leeraars der protestantsche gemeenten en der israëlietische gemeenten uitgenoodigd om ieder jaar dien dag godsdienstig te gedenken; op den dag zelf, als hij viel op een zondag (zaterdag bij de israëlieten) en anders op den eerstvolgenden zondag (zaterdag). De daartoe strekkende circulaire dateert van 24 Januari 1850.

Twée dagen te voren, namelijk 22 Januari, had de minister van buitenlandsche zaken, voorloopig belast met het bestuur van het

departement voor de zaken van den roomsch-catholieken eeredienst, Mr. H. van Sonsbeeck, eene dergelijke circulaire uitgevaardigd aan de roomsch-catholieke kerkvoogden.

Dit is de laatste keer, dat zulk eene aanschrijving geschiedde.

Ook in dit opzicht werd de scheiding tusschen staat en kerk synoniem met scheiding tusschen staat en godsdienst.

Datzelfde was het geval met de aanschrijving aan de kerken tot het doen van gebeden bij de troonsbeklimming ¹⁾, bij zwangerschap der vorstin of de geboorte van een prins of prinses. Sinds 1854 kwam niets van dit alles meer voor ²⁾.

Ook hier bleek echter, gelijk wij zulks bij de gewone biddagen hebben opgemerkt, de koning anders te denken dan zijne verantwoordelijke ministers. Terwijl deze voorgoed met het uitschrijven van bedoelde gebeden hadden gebroken, ging er den 25^{en} Maart 1880 van het kabinet van den koning een schrijven uit, dat de geëerbiedigde en geliefde koningin (koningin Emma) zich in gezegende omstandigheden bevond, waarbij tevens het vertrouwen werd uitgedrukt, dat de onderscheidene gezindten op gebruikelijke wijze in hare godsdienstoefeningen deze heuglijke gebeurtenis zouden willen gedenken door gebeden voor den voortdurenden welstand van Hare Majesteit en voor hare voorspoedige bevalling. In dit opzicht trok Willem III de lijn zijner vaders door.

Bij de troonsbeklimming van prinses Wilhelmina deed de heer J. H. Donner, afgevaardigde voor Katwijk, op 12 Mei 1898, in de tweede kamer eene vergeefsche poging om den minister-president Mr. N. G. Pierson te bewegen de natie uit te noodigen om op 31 Augustus, den dag, waarop zij de regeering zou aanvaarden, Gods bescherming over Hare Majesteit in te roepen. De minister weigerde.

¹⁾ Bij de aanvaarding der regeering van Willem III was in de ministeriele aanschrijving aan de protestantsche leeraars tot het houden van nationale gebeden eene bepaalde gebedsformule voorgeschreven. Het kerkelijk Weekblad „de Hervorming” vroeg in zijn nummer van 5 April 1849 „of het costuum zij den inhoud der gebeden voor te schrijven? Zoo niet, is het dan wellicht noodig of nuttig? Noodig voor de Predikanten als in vroeger dagen de Liturgiegebeden? Of wèl dat zij weten, wat de begeerten zijn van de personen, die hunne voorbede inroepen? Is het nuttig wellicht om den geest des Ministeries te doen kennen? Of om dien geest door de Leeraren bij de gemeenten over te planten? Wij, voor ons, hechten veel minder waarde aan de breedvoerige dispositie van des Ministers geschrift, dan aan de korthed van dat onzes Konings, waarvan een afschrift, aan de Leeraren toegezonden, tot bereiking van het voorgestelde doel voldoende geweest zou zijn.”

Hier is ongetwijfeld een tegenstander van het ministerie Donker Curtius—de Kempenaer en een vriend van Thorbecke aan het woord.

²⁾ Bij schrijven van 6 Maart 1854 werden de leeraars uitgenoodigd God te danken voor de voorspoedige bevalling van Mevrouw de Groot-Hertogin van Saxen—Weimar—Eisenach op 28 Februari van eene dochter.

En de grond voor zijne weigering was — zonderling — eene ernstige vergissing. Tegenover den heer Donner, die vóór het doortrekken van de historische lijn had gepleit, had minister Pierson beweerd, dat die historische lijn reeds in 1849, bij de troonsbeklimming van koning Willem II, geheel verlaten en toen van de zijde der regeering niets hoegenaamd geschied was. De laatste aanschrijving van dien aard zou in 1840 bij de troonsbeklimming van Willem II geschied zijn. Maar, zooals wij zeiden, was dit betoog van minister Pierson ondeugdelijk. Want er bestaat een koninklijk besluit van 23 Maart 1849, houdende uitnoodiging tot het godsdienstig gedenken aan en ter gelegenheid van de aanvaarding van Hoogstdeszelfs regeering. Dit besluit des konings, mede geteekend, bij ongesteldheid van den minister voor de zaken der hervormde en andere eerediensten, door minister J. M. de Kempenaer en door den minister voor de zaken van den roomsch-catholieken eeredienst, J. M. Mutsaers, luidt als volgt: „Wij, Willem III enz. hebben goedgevonden en verstaan: Onzen Minister voor de zaken der Hervormde en andere eerediensten, mitsgaders Onzen Minister voor de zaken der Roomsche-Katholieke eeredienst aan te schrijven, gelijk zij worden aangeschreven bij dezen, om elk voor zooveel zijn departement aangaat, de godsdienstige gezindheden uit te noodigen, zich op den eersten Zondag na het ontvangen der uitnoodiging, in hare gebeden tot den Allerhoogste met Ons te vereenigen, en Hem, bij het door Ons aanvaarden der Regering vurig te smeeken, dat Zijne Goddelyke Goedheid de pogingen ondersteune, welke wij ernstig voor hebben tot bevordering van het welzijn van het Nederlandsche volk aan te wenden, en Onze Regering door Zijn zegen begunstige en voorspoedig make”. Hieruit blijkt duidelijk, hoezeer de heer Donner, ofschoon hem zelf dit besluit van 1849 niet voor den geest stond, in zijn recht was met zijn beroep op de historische lijn. Koningin Wilhelmina is de eerste der Oranje-vorsten in de 19^e eeuw, bij wier troonsbestijging van regeeringswege de bedoelde uitnoodiging tot de kerken achterwege is gebleven.

Ook in dit opzicht werkten de beginselen van Thorbecke door.

Nog eenmaal is daarna de biddagkwestie in de tweede kamer ter sprake gebracht. Het was op 18 December 1914, toen bij den europeeschen oorlog en de gevaren, die ook ons land bedreigden, de heer A. Brummelkamp, afgevaardigde voor Loosduinen, vroeg of de regeering niet het oogenblik gekomen achtte om, onder aanwijzing harerzijds van een bepaalden datum, dat een gewone weekdag zou moeten zijn, de natie uit te noodigen, dien dag het geheele land door af te zonderen tot een openbaren bededag. De minister-president Mr. Cort van der Linden weigerde evenwel hierop in te gaan, evenals minister Pierson dit had gedaan, bij de vraag om eene aanschrijving tot het houden van een bidstond bij de troonsbestijging van prinses Wilhelmina. Maar de argumentatie was thans eene andere. De minister Cort van der Linden twijfelde of het wel

zou strooken met den wensch van *de meerderheid* der natie, dat de Regeering in geloofszaken het initiatief zou nemen, dat zij zich op eenigerlei wijs in geloofszaken zou mengen. In zijne tweede rede verzachtte de minister zijne woorden door te zeggen, dat wanneer van overheidswege, al mag zij daartoe ook staatsrechtelijk bevoegd zijn, het initiatief zou worden genomen om tot een dergelijken biddag te komen, hetzij in den vorm van een verzoek, hetzij op andere wijze, dit bij *vele menschen* in den lande aanstoot zou geven. Uit vrees dus van aanstoot te geven, nu niet meer aan de meerderheid, maar aan het onbestemde aantal van „vele menschen”, liet dus de regeering de bedoelde aanschrijving na!

Naar onze meening werd in dezen een verkeerde maatstaf aangelegd. Maar bovendien kan hier van aanstoot geven geen sprake zijn, waar geen dwangmaatregel wordt toegepast, maar alleen een wensch wordt geuit. Zou het aanstoot geven maatstaf worden, dan diende hoe eer hoe beter het woord „God” ter wille van de atheïsten uit onze staatstukken te worden geschrapt.

Toch erkennen wij, dat te dezen aanzien groote soberheid is in acht te nemen en nooit een onderwerp voor een bid- of dankdag mag worden gekozen, dat buiten de sfeer ligt van het algemeen landsbelang. En allerminst mag het uitschrijven van zulk een dag door politieke motieven worden beheerscht. Het verleden levert ons daarvan allerdroevigste voorbeelden.

Men poogde zelfs niet zelden daardoor den volksgeest tot een bepaald staatkundig doel te bewerken. Natuurlijk werd dientengevolge de biddag vaak een twistappel, eerst onder de leden der staten, die uren, soms dagen, debatteerden over den inhoud van den uit te vaardigen bidbrief; daarna onder de verschillende staten, die hem weder, elk naar zijne politieke inzichten, wenschten in te richten, en ten slotte onder het volk, dat in plaats van zich in één geest te vereenigen tot eene gewijde handeling, voor een deel den biddag toejuichte, voor een ander deel hem misprees. Verschillende sprekende voorbeelden zijn daarvan te vinden. De op 9 Mei 1607 bepaalde biddag met het oog op de aangeknoopte onderhandelingen over het twaalfjarig bestand, lokte nog meer verdeeldheid uit tusschen hen die oorlog en hen die vrede wenschten; de op 17 April 1659 bepaalde biddag, die reeds op 28 Maart daaraan voorafgaande was uitgeschreven om des te beter het volk te kunnen bewerken in contra-remonstrantschen geest, mede tot het verkrijgen zijner goedkeuring op het doodvonnis, straks over van Oldenbarnevelt uit te spreken, wekte in die mate de woede der remonstranten op, dat die biddag in hunne kringen als Achabs-biddag werd gebrandmerkt en verscheidene predikanten weigerden hem te houden; de op 27 Augustus 1653 bepaalde biddag, na de nederlaag op zee in den engelschen oorlog, deed het verzet nog sterker uitkomen tegen de politiek der staten, die onder de leiding van de Witt, Oranje wilden veren, terwijl het volk en tal van predikanten juist in diens ver-

heffing het heil der natie zagen ; de op 7 Februari 1782 in zeer zwaar-moedigen toon uitgegeven biddagbrief, nadat de engelschen verschillende onzer koloniën hadden genomen, bracht er de staten van Friesland toe, om, als protest daartegen, een in zeer bemoe-digenden toon gestelden biddagbrief op 11 Februari te doen uitgaan. En wie zal onder woorden brengen wat de aan Oranje gehechte vaderlanders moeten hebben gevoeld, toen op 8 Maart 1795 onder de leuze „vrijheid, gelijkheid en broederschap” de Utrechtsche bededag werd vastgesteld, die o.m. met deze woorden was uitgeschreven : „De heerschzucht van het Oranjehuis en desz. aanhang, ondersteund door buitenlandsche Hulp, had zich opnieuw zoo vast gevestigd, dat zij zich zelve en hare Begunstigers en Vleiers toescheen, niet anders, dan met den Val der Wereld, te zullen wankelen. Zints dien Tijd zag het doorzichtigste Deel der Natie 's Lands Schatkisten ten bodem toe uitputten ; ons buitenlandsch aanzien ten eenenmale verdwijnen ; onze veerkracht verlammen ; de bronnen van ons bestaan uitdroogen ; en 't gene het ergste van alles is, men zag de ware verlichting op meer dan ééne wijze tegen werken, het Bijgeloof begunstigen” enz. ? Eindelijk hebben wij gezien hoezeer de biddag in de 19e eeuw conflicten tusschen den koning en zijne ministers dreigde in het leven te roepen, omdat uit 's lands bestuur, als wij het zóó noemen mogen, de kerken geheel en al waren uitgeschakeld en eindelijk conflicten tusschen de raadslieden der kroon en het parlement.

Zóó werd de schoone instelling van den biddag, in de handen der overheid alleen, een twistappel bij overheid en volk. Er bestaat zelfs eene geheele literatuur van protest-geschriften tegen bepaalde biddagen. Ongetwijfeld had de overheid, door deze zaak eenzijdig aan zich te trekken en geen behoorlijk overleg met de kerken te plegen, hier groote schuld. Want op deze wijze moesten die dagen wél een volstrekt-politiek karakter gaan dragen. En het werd er niet beter op, toen het aantal biddagen op zóó groote schaal werd uitgebreid. Toen kwam er des te meer politiek van laag allooi in. En het oorspronkelijk karakter van den biddag, als spontane uiting van teere vroomheid in tijden van gevaar voor land en kerk, ging geheel en al te loor.

Is het derhalve, om dat karakter zooveel mogelijk te bewaren, gewenscht dat de overheid, voordat zij in dezen het initiatief neemt, zooveel mogelijk de kerkgenootschappen raadpleegt, waarin als het ware de natie geestelijk is vertegenwoordigd, zoo mogen de kerkgenootschappen, aldus geraadpleegd, bedenken dat hun advies in dezen uitsluitend geleid worde door het algemeen belang des lands en vreemd blijve aan al wat op godsdienstig gebied ligt. De dordtsche synode wenschte dat de dienaars der kerken, ook bij „sware vervolginge der Kercke” de overheid om een biddag vragen zouden. Maar wat was onder zware vervolging te verstaan ? Eerst die van de ééne kerk door de andere, daarna ook strijd in eigen boezem, zoo-

als tusschen contra-remonstranten en remonstranten. De zoogenaamde Achabs-bidbrief van 17 April 1619 levert hiervan een bewijs. Maar bij de tegenwoordige verhouding van staat en kerk is zware vervolging van de eene kerk door de andere in vroegeren zin uitgesloten. Niet het geweld, maar het recht alleen is bij conflicten aan het woord, heeft althans de beslissing in handen. Zelfs de overheid kan in dezen geen partij kiezen. De strijd tusschen de kerken ligt buiten haar territoir. En wat den strijd in eene bepaalde kerk tusschen verschillende richtingen betreft, zoodat rechtzinnigen of vrijzinnigen van „sware vervolginge der Kercke” elk op zijn standpunt, zouden kunnen spreken, ook in dezen kan de overheid, in hare tegenwoordige verhouding tot de kerk geen partij kiezen. Trouwens deed zij het, dan zou tegelijkertijd dat de eene richting in eene bepaalde kerk, die op grond van hare overtuiging dat de kerk vervolgd wordt, een biddag vroeg, haar verzoek gevolgd worden door dat eener andere richting niet alleen, maar zelfs door dat van andere kerken om geen biddag voor dat doel uit te schrijven. Strijd tusschen kerken onderling of in eene bepaalde kerk kan derhalve, zelfs wanneer hij het karakter van zware vervolging draagt, thans onmogelijk het onderwerp van een door de overheid uit te schrijven biddag zijn.

Slechts rampen, waaronder geheel de natie lijdt, zooals oorlogsgevaar en werkelijke krijg, pest of andere epidemische ziekten, misgewas of dreigende nood, of verblijdende nationale omstandigheden kunnen de overheid aanleiding geven om, in overleg met de kerkgenootschappen, een bid- of dankdag uit te schrijven. En is dit met succes geschied, dan aarzelt de overheid niet alleen niet om de natie hiertoe op te roepen, maar grijpe zij dankbaar de gelegenheid aan, die de kerkgenootschappen haar bieden tot versterking van den godsdienstzin, die één der pijlers vormt van het gebouw van den staat.

Een gelukkig voorbeeld van den gewenschten gang van zaken op dit gebied leverde het kabinet Ruys de Beerenbrouck, eerst den 14en November 1918 en daarna.

Wat het eerste betreft, had één der kerkgenootschappen in een conferentie met den minister-president, nadat deze de gedachte van een algemeenen biddag of bidstond met het oog op de tijdsomstandigheden had geuit, de wenschelijkheid uitgesproken dat de Overheid aan de kerken een verzoek in die richting zou doen. Dit plan vond bij de Regeeriug algeheele instemming. „De nood der tijden, die zich ook in ons land zoozeer doet gevoelen, dringt in het bijzonder tot verootmoediging en tot het inroepen van Gods hulp.” Zij achtte echter vóór alles steun en medewerking van de kerkgenootschappen noodig. Om die reden richtte zij bij brief van 18 October 1918 het verzoek tot de kerkgenootschappen haar mede te deelen of de Regeering, indien zij het initiatief nam, van hun steun en medewerking verzekerd zou zijn.

Zoo goed als alle antwoorden toonden de ingenomenheid der kerkgenootschappen met het voornemen der Regeering. Naar aanleiding daarvan liet de Regeering den 14^{en} November 1918 een schrijven uitgaan van dezen inhoud : „Mijn rondschrijven van 18 October j.l. heeft tot mijne voldoening bij U in zeer ruimen kring instemming gevonden. Kennelijk is de drang tot verootmoediging en het inroepen van Gods hulp in den nood van dezen tijd bij velen levendig. Dit besef schenkt mij vrijmoedigheid den Kerkgenootschappen namens de Regeering in overweging te geven een biddag of bidstond te houden. Eenzelfde dag ware hiertoe te bestemmen, op welken dan van Regeeringswege zooveel mogelijk zal bevorderd worden, dat ieder desverlangd in de gelegenheid zij daaraan deel te nemen. Naar de meening der Regeering zou Donderdag 28 November, bij voorkeur de voormiddag, daarvoor een geschikt tijdstip zijn. Indien Uw Kerkgenootschap zich hiermede kan vereenigen, wordt het voordeel verkregen, dat over het geheele land de bidstond ongeveer op denzelfden tijd wordt gehouden.” Dit schrijven was onderteekend door den tijdelijken voorzitter van den Raad van Ministers, Ch. Ruys de Beerenbrouck. En aldus is 28 November over geheel ons land een bidstond gehouden.

Dezelfde minister liet als minister-president, op verzoek van één der kerken, den 4en Juli 1923, met het oog op het zilveren jubileum der Koningin, een circulaire aan de kerkgenootschappen uitgaan, waarin gezegd werd dat dit jubileum tot ootmoedige erkentelijkheid stemt en de Regeering het op bijzonderen prijs zou stellen, indien op 5 September e.k. de kerkgenootschappen aanleiding konden vinden deze heuglijke gebeurtenis plechtig kerkelijk te gedenken. Zoo is toen gebeurd. Op deze wijze is de zaak van den bid- en dankdag van overheidswegen in de juiste richting geleid.

HOOFDSTUK XVIII.

De Staat en de Zondagsrust sinds 1810.

De kracht van al de bepalingen, gedurende een paar eeuwen de een na de andere op de zondagsrust vastgesteld, werd voor goed gebroken door het decreet, dat door de nationale vergadering den 5^{en} Augustus 1796 werd genomen „ter afscheidinge der Kerk van den Staat of het doen ophouden eener bevoorregte Kerk”. Daarin toch kwam ook deze resolutie voor : „Alle Placcaten en Resolutiën der gewezenen Staaten-Generaal, uit het oude stelsel der vereeniging van Kerk en Staat gebooren, worden gehouden voor vernietigd”. De nationale vergadering ging dus niet verder en kon ook niet verder gaan dan vernietigd verklaren alle dusdanige besluiten voorheen door de staten-*generaal* genomen. Zij had dat recht niet ten aanzien van de plakaten en resoluties door de verschillende